

Ірына Шматкова

DOI 10.15290/sw.2019.19.17

Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт

Факультэт міжнародных бізнес-камунікацый

Кафедра беларускай і рускай моў

tel.: +37 529-6315163

e-mail: i.shmatkova@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0842-5460>

Гендарныя праблемы і беларуская жаночая паэзія другой паловы ХХ ст.

Ключавыя словы: жаночая паэзія, гендар, унутраны свет жанчыны

У беларускім літаратуразнаўстве тэрмін “жаночая” паэзія (літаратура) яшчэ да сённяшняга дня адносіцца да разраду паняццяў хутчэй літаратурнай крытыкі, чым навуковых прац, хаця яшчэ ў 1970–1980-х гг. з’явіўся шэраг айчынных прац, прысвечаных жаночай паэзіі другой паловы ХХ стагоддзя. Напрыклад, артыкул Віктара Каваленкі *Ад сакавіка да ліпеня...* у яго кнізе *Жывое аблічча дзён*, дзе аўтар прасочвае развіццё творчасці беларускай паэтэсы Еўдакіі Лось ад першага зборніка *Сакавік* (1958) да апошняга *Лірыка ліпеня* (1977) (ужо ў 1978 г. Віктар Каваленка гаварыў пра “жаночую” паэзію як адметную эстэтычную з’яву, ён, у прыватнасці, пісаў:

Паэтэса адчувала шырокія філасофска-эстэтычныя магчымасці жаночай лірыкі і спадзявалася, што іх ажыццяўленне прывядзе да ўзбагачэння беларускай паэзіі [Каваленка 1979, 200]).

Вядомы беларускі літаратуразнаўца Уладзімір Гніламёдаў у 1983 г. у артыкуле *Разгадваючы тайны быцця ў кнізе Ля аднаго вогнішча* сцвярджае:

Ёсць у літаратуры паняцце “жаночая лірыка”. Яна мае свае вяршыні ў сусветнай паэзіі. Леся Украінка, Марына Цвятаева, Ганна Ахматава, Саламея Нерыс... Па-рознаму праяўляецца ў іх жаночкасць... [Гніламёдаў 1983, 235].

Прычым жаноцкасць у сучаснай аўтару беларускай літаратуры даследчык выявіў упершыню менавіта з лірычнага слова Яўгеніі Янішчыц (з першай кнігі паэтэсы – *Снежныя грамніцы* (1970)):

Жаноцкасць у паэзіі Янішчыц звязана якраз з музыкаснасцю яе верша, некаторай ідэалізацыяй рэчаіснасці, інтымнымі інтанацыямі, унутранай даверлівасцю, схільнасцю да эмацыянальнага абжывання свету [Гніламёдаў 1983, 236].

Зацікаўленасць феноменам “жаночай” літаратуры выявілася ў навуковай працы Уладзіміра Гніламёдава і пазней – у 1987 г. быў апублікаваны яго артыкул *Высокі сэнс быцця (Пра “жаночую” паэзію)* у яго кнізе артыкулаў, нарысаў, старонак успамінаў *Класікі і сучаснасць*. Як бачым, тэрмін вынесены ў падзагалавак артыкула, хоць і ўзяты ў двухкоссе; у самім артыкуле таксама прысутнічае агаворка: *Жаночая паэзія – выраз даволі ўмоўны* [Гніламёдаў 1987, 240]. У працы даследчык на матэрыяле творчасці трох беларускіх паэтэс – Яўгеніі Янішчыц, Валянціны Коўтун і Раісы Баравіковай фармулюе адну з вядучых адметнасцей (больш дакладней будзе сказаць “звышзадач”) “жаночай” лірыкі: *абстрацый маральную патрабавальнасць, адкрываць высокі сэнс жыцця!* [Гніламёдаў 1987, 241], вытокі якой бачыць у паэзіі Цёткі (па-мужчынскі манументальнай, плакатнай, агітацыйнай і адначасова па-жаночы пясчотнай, пранікнёнай, багатай на любоў і дабрыню). Яшчэ адну стрыжнёвую адметнасць “жаночай” паэзіі, заключаную ў прыярытэце тэмы кахання, вылучае Рыгор Семашкевіч у аднайменным з назвай зборніка сваіх крытычных прац артыкуле *Выпрабаванне любоўю* (1978), прысвечанаму творчасці Яўгеніі Янішчыц.

У рускім і замежным літаратуразнаўстве феномен “жаночага” стаў аб’ектам гендарных даследаванняў у гісторыі, культуры, сацыялогіі, філасофіі, псіхалогіі і г. д. у канцы 1980 – пачатку 1990-х гг. Гендар – гэта шматлікія і разнастайныя праяўленні *культурных складнікаў полу* [Пушкарёва 1999]. Калі Зігмунд Фрэйд сцвярджаў, што *пол – гэта лёс*, то гендар – гэта сацыяльная і культурная “абалонка” біялагічнага полу. У Беларусі адной з першых даследчыц гендарных праблем у літаратуры стала Таццяна Фіцнер, якая прыйшла да высновы: *Гендар кожнага творцы абумоўлены (у рамках адной этнічнасці) гістарычным часам, культурным кантэкстам, полам, адукацыяй, узростам* [Фіцнер 2007, 73].

Гендарны падыход адкрыў новыя магчымасці ў інтэрпрэтацыі літаратурных твораў, аналізе тэксту з пункту гледжання ўяўленняў пра паняцці жаночае – жаноцкае (феміннае – фемініннае) і мужчынскае –

мужнае (андрагіннае – маскуліннае). Літаратурны твор рэдка ствараецца ў вакууме, кантэкст – гістарычны працэс, ідэалогія, жанр, гендар і т. п. – уплываюць на яго напісанне. Асабліва гэта тычыцца лірычнага жанра, у якім вельмі часта вобраз аўтара можа атаясамлівацца з лірычным героем, такім чынам, яго аўтабіяграфія непасрэдна звязана з гендарам.

Беларуская даследчыца Наталля Павалыева актуалізавала ў айчынным літаратуразнаўстве ўніверсальную тэорыю развіцця фемінізму, якая заключаецца ў

вызначэнні месца жаночай літаратуры ў агульным літаратурным працэсе, у вяртанні беспадстаўна забытых або праігнараваных крытыкай імён жанчын-пісьменніц, у вывучэнні адлюстравання жаночага вопыту ў творах жанчын [Павалыева 2004, 244].

Выяўленню менавіта жаночага ў беларускай “жаночай” паэзіі другой паловы XX стагоддзя прысвечана даследаванне Тамары Нуждзіной *Эвалюцыя самавыяўлення мастацкага “я” жанчыны-творцы ў беларускай паэзіі 60–70-х гг.*, дзе аўтарка піша пра вялікі ўклад у айчыннае прыгожае пісьменства другой паловы XX стагоддзя творчасці жанчын, але тут жа зазначае, што

застаецца пакуль па-за ўвагай даследчыкаў канцэптуальна-сістэмнае вывучэнне праблемы быцця жанчыны-творцы ў літаратурнай справе, характар стасункаў не толькі з талентам, творчым працэсам, але і з крытыкай, мужчынскім літаратурным асяроддзем. Свет жаночай паэзіі, прыродная абумоўленасць таленту жаночай сутнасцю, як правіла, вывучаецца ў агульным рэчышчы літаратурнага развіцця, у агульным кантэксце. У такім выпадку многае страчваецца ў разуменні, напрыклад, спецыфікі трансфармацыі жыццёвай праўды ў мастацкі вобраз у творчым вопыце жанчыны-пісьменніцы [Нуждзіна 2007, 243].

Даследчыца ў якасці доказу прыводзіць факт адсутнасці ў чатырохтомным акадэмічным выданні *Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя* аналізу “жаночай” літаратуры:

Ні ў трэцім, ні ў чацвёртым (кн. 1) тамах (...), якія ахопліваюць вялікія часавыя адрэзкі развіцця айчынай літаратуры (1941–1965; 1966–1985), няма ніводнага раздзела, прысвечанага жаночым персаналіям [Нуждзіна 2007, 244].

Толькі ў аглядавых артыкулах навуковец знайшла ў агульным пераліку пакалення “дзяцей вайны” сярод 16 мужчынскіх прозвішчаў адно жаночае – Еўдакія Лось.

А пісаць было пра каго – у 1950–1980-х гг. ў беларускай літаратуры з’явілася новая плеяда паэтэс-жанчын (Ніна Тарас, Еўдакія Лось, Вера Вярба, Данута Бічэль-Загнетава, Яўгенія Янішчыц, Ніна Мацяш, Галіна Каржанеўская, Таіса Бондар, Раіса Баравікова, Ніна Шклярава, Людка Сільнова і інш.). У айчынным прыгожым пісьменстве ўзнікла новая тэндэнцыя: інтымная лірыка стала набываць “масавы” характар. Паэтэсы сталі адкрыта ўздываць “жаночую” тэму ў сваіх творах. Так, у Веры Вярбы імя жанчыны – *лёгкае, як сонца* [Вярба 1995, 40], у супрацьвагу ёй для лірычнай гераіні Таісы Бондар – *Жаночы ненавісны лёс, Замкнуты ў вечным крузе болю!* [Бондар 1991, 21]; у Галіны Булькі жанчына – таямніца, калі *Сцяжынка мясячнай начы – Сумоўца лініі жаночай* [Булька 1994, 39]; Раіса Баравікова ў кароткай форме фармулюе нават сутнасць канцэпцыі фемінізму: *Жанчына я. І ў гэтым – грэх!* [Баравікова 1997, 114], сярод яе твораў – і верш-пасланне *Да вобраза сучаснай жанчыны*.

Між тым, сапраўды, шлях да прызнання ў жанчын-паэтэс быў значна цяжэйшым у параўнанні з творцамі-мужчынамі. Многія з крытыкаў (крытыкаў-мужчын – І. Ш.) не змаглі зразумець усю глыбіню пачуццяў лірычных гераінь твораў паэтэс – агаляць свет інтымных пачуццяў у той час было не прынята, актуальнымі былі зусім іншыя тэмы. Так, Пётр Ваўкадаеў у рэцэнзіі на першую кнігу Веры Вярбы ў 1963 г. пісаў:

Гэтыя матывы адпрэчанага кахання становяцца рэфрэнам і пераходзяць у надакучлівае нышчэ. У гэтых вершах пераважае камернасць і адарванасць ад вялікіх праблем сённяшняга дня. У іх адсутнічаюць грамадзянскія матывы. Лірычная гераіня В. Вярбы не бярэ на сябе грамадзянскую адказнасць за ўсё, што робіцца вакол. Замест таго, каб актыўна ўздзейнічаць на наша жыццё, яна перабірае ў памяці любоўныя сустрэчы і расстанні [Волкодаев 163, 4].

У рэцэнзіі Уладзіміра Бойкі на другую кнігу гэтай жа паэтэсы ў 1967 г. чытаем:

Няўдалае параўнанне “Лёгкае, як імя жанчыны” – у вершы паэтэсы не гучыць. Зразумела, не толькі адным каханнем, не аднымі ўспамінамі аб дзяцінстве, смуткам аб адыходзячай маладосці жыве наш малады сучаснік. (...) Сканцэнтраванне ўвагі толькі на інтымных момантах чалавечага жыцця можа прывесці паэтэсу да аднабаковага паказу ўсёй рэчаіснасці, звучыць яе талент [Бойка 1967, 3].

Не можа, ды і не павінен крытык-мужчына, зразумець усе таямніцы загадкавай душы жанчыны.

Лірыка, як самы суб'ектыўны род літаратуры, з'яўляецца адлюстраваннем унутранага свету аўтара, і насамрэч творы паэтаў-мужчын і творы паэтэс-жанчын адрозніваюцца роўна ў той ступені, наколькі мужчына адрозніваецца ад жанчыны. Полавая прыналежнасць не можа быць крытэрыем ацэнкі таленту, а жанчына – аб'ектам з адценнем другараднасці. Дадзеныя крытычныя артыкулы паказваюць шэраг праблем, звязаных з быццём жанчыны-аўтара ў літаратурнай справе, характар узаемаадносін не толькі з творчым працэсам, але і з літаратурным асяроддзем, якое ў пераважнай большасці было мужчынскім. У музеі-архіве літаратуры і мастацтва захаваўся рукапіс адной з пазнейшых паэм Веры Вярбы “Альфа”, у якім сустракаем радкі, якія не былі ўключаны ў друкаваны варыянт паэмы і акрэсліваюць названую праблему:

Сябры, што выбралі пасады
і замянілі службай чын
З якой тугою і пагардай
Яны дзівіліся з жанчын.

[Вярба 1978, 5]

Нават для найвыдатнейшых мовазнаўцаў Івана Германовіча і Паўла Шубы ліра-паэма “Каліна” Веры Вярбы стала “*рэбус-паэмай*” (такую назву мае іх рэцэнзія на гэты твор). На думку рэцэнзентаў,

да рэбусаў падобны радкі з паэмы В. Вярбы: “І памяць жанчыны хай вечною будзе, Травою паўстане над зорнай магілай”. Вера Вярба не задумваецца над значэннем слоў і ўжывае іх як папала: берагі цягучыя, доля гаючая, гісторыя зацятая, косы высокія, вада неўміручая, неба імклівае, дым прыгажосці” [Германовіч 1978, 46–47].

Дарэчы прывесці выраз аб “жаночай логіцы”. Не маглі быць прыняты крытыкамі незвычайныя для таго часу, алагічныя вобразы, парушэнне граматычных і сінтаксічных нормаў у паэзіі Веры Вярбы і іншых жанчын-паэтэс.

Толькі значна пазней, у 1982 г. дапытлівая літаратуразнаўца Тамара Чабан у даследаванні *Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучаснай беларускай паэзіі* змагла максімальна наблізіцца да раскрыцця таямніц паэзіі Яўгеніі Янішчыц і Веры Вярбы. Канешне, рамантычнасць і жаночкасць – паняцці не ідэнтычныя, але ў асобнай канатацыі суадносныя. Даследчыца, спалучаючы рамантычныя тэндэнцыі з фальклорнай традыцыяй, акцэнтуюе ўвагу на эмацыянальнасці стылю паэтэс: “*Класічныя*” *рамантыкі, раскрываючы ўнутраны*

свет чалавека, асабліваю ўвагу звярталі на эмацыянальны бок яго жыцця – “жыццё сэрца” (Бялінскі) [Чабан 1982, 136]. Характарызуючы лірыку паэтэс, Тамары Чабан адзначае эмацыянальны пачатак, адваргаючы прагматызм, рацыяналізм. Лірычнай герайні Веры Вярбы ўласціва *жаноцкая* (звярніце ўвагу – жаноцкая, а не жаночая – І. Ш.) *кволасць, пляшчота да ўсяго жывога, душэўная ранимасць* [Чабан 1982, 138]. У працы Тамары Чабан, акрамя пералічаных рыс жаноцкасці, характэрных для паэзіі Веры Вярбы (якія суадносяцца з азначэннямі Уладзіміра Гніламёдава па паэзіі Яўгеніі Янішчыц), выяўляюцца прыклады змяшэння лагічна-рэчыўнага пачатку:

гранічна эмацыянальныя, суб’ектыўныя, неадназначныя эпітэты (“засмучаныя далі”, “строгі маладзкі”, “позні кароль”, “перабалелы дзень” і г. д.), непрадбачаныя, ірацыянальныя параўнанні (“рух ласкавых рук – як міг і недарэчнасць”), катахрэза – непаслядоўнасць у развіцці паэтычнага вобраза [Чабан 1982, 139].

Усё гэта дае магчымасць пры дапамозе “недагавораных” слоў і сімвалічных вобразаў звяртацца да чытача, “мінучы логіку”.

Цікава, што і пазней, у 1980–1990 гг. заявіць аб сабе паэтэсе-жанчыне не стала лягчэй. Так, больш маладая аўтарка Людка Сільнова ўспамінае, што, пачаўшы з літаратурнага аб’яднання *Крыніцы*, яна лічыла сябе паўнаўтасным сябрам Таварыства маладых літаратараў *Тутэйшыя*, старанна наведвала ўсе пасяджэнні, з вялікай цікавасцю адсочвала ўсе творчыя ідэі,

хацела друкавацца, выступаць, мець хоць якую партыю “ў літаратурным хоры”, хоць другое сапрама, хоць альт! Урэшце быць сведкай і ўдзельніцай тварэння новых імёнаў, новай літаратуры на постсавецкай прасторы [Шматкова 2017, 7].

Слова *тутэйшыя* не сыходзіць з радкоў многіх яе вершаў – *Тутэйшая* (зб. *Ластаўка ляціць*), *Я веру*, *Тутэйшыя*, *Тутэйшы*, *Метал і бетон* (зб. *Горад Мілаград*) і інш. Але паўнаўтасным членам гэтага літаб’яднання яна так і не стала, не былі надрукаваны і яе вершы ў альманаху аб’яднання. Нешта спісваецца на час – галоснасць і перабудова, эканамічны крызіс, гульні пані Камерцыі. Адну з магчымых прычын непрыняцця яе тагачаснай літаратурнай суполкай аўтарка бачыць у тым, што ў ёй *бачылі проста сталую, сямейную жанчыну з дзецьмі-заложнікамі (па Бэкану), якой я і была насамрэч* [Шматкова 2017, 7].

У ракурсе актуалізацыі гендарных праблем важным акцэнтам з'яўляецца пытанне ўзроставай мяжы. Сапраўды, цяжка аспрэчыць факт асаблівай балючасці гэтай тэмы для жанчыны, і таму неаднаразова яна пульсуе ў многіх творах паэтэс. Так, яшчэ Канстанцыя Буйло неаднаразова ў сваіх вершах сцвярджае: *Ты старасці не вер. Ты вер, ты вер, што старасці няма...* [Буйло 1993, 179]; у 1968 г. паэтэса просіць: *На юбілей мой не марнуйце сілы*" [Буйло 1993, 172]; у вершы *Не хачу лічыць сваіх гадоў* лірычная гераіня выклікае: *Я хачу быць вечно маладой!* [Буйло 1993, 170]. У адным з эсэ з адпаведнай назвай *Ніхто гадоў сваіх не лічыць...* Яўгенія Янішчыц, якая сябрвала з Еўдакіяй Лось, пісала: *Ведаю, што, як і кожная жанчына, Еўдакія Якаўлеўна Лось баялася старасці...* [Янішчыц 1979, 243]. Вера Вярба выяўляе сваю жаночую натуру праз вобраз лірычнай гераіні, што падсумоўвае:

Як гэта цяжка быць дарослай,
Як гэта цяжка быць жанчынай (...)
А потым старасць, потым восень,
Хаваеш першыя маршчыны.

[Вярба 1995, 41–42]

У Таісы Бондар думкі аб пражытых гадах напоўнены іншым – медытатыўным роздумам аб сэнсе жыцця:

Кожны – грэшны перад чысцінёй
Вобраза свайго... Цана сталення –
Тых гадоў, што ўздыблены сцяной,
З-за якой не выбрацца ўяўленню.

[Бондар 1991, 13]

Раіса Баравікова тэму ўзросту ўздымае сінкрэтычна – то ў адным з вершаў не па-жаночаму адкрыта дэманструе свае гады:

Страчанае, забытае,
з цяперашнім упрыкус,
за маіх 42 здабытае,
ці заўсёды патрэбны груз?

[Баравікова 1997, 348]

акцэнтуючы ўвагу на карысці набытага вопыту, то, наадварот, зусім па-жаночку, гарэзліва і адначасова сумна піша пра ўзрост сталай жанчыны: *Раптоўны жар... І ўсё няпроста... Хвалюе дотык Ваш няўзнак,*

а не пахвалішся ўжо ўзростам, хоць і ўслаўляў яго Бальзак [Баравікова 1997, 421]. Нягледзячы на тое, што Ніна Шклярава была яшчэ зусім маладой, у 1979 г. у яе творах таксама пачалі з'яўляцца ноткі тугі па юначым жыцці:

Я і сёння ўглядацца
Прадаўжаю ў вір гадоў. //
Нібы сон, прайшло юнацтва, //
ды няма ўсё мудрых слоў. (...)
Яскай шчасце праляцела, //
Дагарае мой касцёр...

[Шклярава 2012, 68]

Ці, напрыклад, кранаюць сваёй пранізлівай вобразнасцю радкі-апісанне старой жанчыны ў адным з вершаў Ніны Шкляравай:

На старэнькім, як сама, пяньку
Села бабка,
Жоўтую руку
Затрымаўшы,
Нібы ліст сухі,
На сваім гарбаценькім кійку.

[Шклярава 2012, 70]

Яшчэ адной яркай адметнасцю жаночасці ў творчасці беларускіх паэтэс стала тэма мацярынства. Напрыклад, Вера Вярба яшчэ ў васьмнаццацігадовым узросце ўсведамляла як найвышэйшае шчасце для жанчыны – быць маці:

Як найшчаслівейшая жанчына,
Дзіця падносіш да грудзей.
На твары свецяцца маршчыны,
І вочы сталі маладзей (1960).

[Вярба 1987, 37]

таксама ўражвае сваёй пяшчотай верш з першай кнігі паэтэсы – *Дачцэ, якой яшчэ няма* (1960).

Вобраз жанчыны-маці, мацярынскага ўспрымання свету з асаблівай выразнасцю ўвасоблены ў жаночай паэзіі. Шчасце, будучы лёс і доля дзяцей – тая найвышэйшая мерка, паводле якой паэтэсы вымяраюць усе іншыя каштоўнасці жыцця. Для Веры Вярбы *Ў холадзе снежнай завеі Сонечным промнем – дзеці* [Вярба 1995, 121]. Паэтэса піша цэлую нізку вершаў пра сына *Мая маленькая планета*, у якой лірычная

гераіня раскрывае маштабнасць мацярынскага пачуцця, калі дзіця для маці – цэлы сусвет, калі маці за дзіця гатова ахвяраваць усім, нават уласным жыццём: *Я б сэрца пад тапор паклала За першы дзень твайго быцця* [Вярба 1995, 133]. Коротка і ёміста Вера Вярба вызначае сваё прызначэнне: – *Што ты зрабіла для народа?.. Я гадала вам дзіця* [Вярба 1987, 290].

Уласна жаночкія радкі аднаго з вершаў Людкі Сільновай, якія дзіўным чынам пераклікаюцца са згаданымі словамі Веры Вярбы, *Вось і ўсё, што я зрабіла, – Нарадзілася і нарадзіла*, – выклікалі захапленне філосафа Валянціна Акудовіча (маўляў, ніводны мужчына не можа гэтак пра сябе сказаць) [Сільнова 2013, 1], і з’яўляюцца адным з яркіх доказаў існавання жаночай і мужчынскай лірыкі, якая адрозніваецца роўна ў той ступені, якой адрозніваюцца паміж сабой мужчына і жанчына. Людка Сільнова на гэты конт разважае:

Усё-ткі мы заходнія жанчыны і наш ідэал – раскрыццё індывідуальнасцей чалавека, мужчыны і жанчыны. Ва ўсходняй культуры, мяркую, наадварот: ідэал, апеты вобраз жанчыны, ды і увогуле чалавека – “толькі звяно” ў ланцугу, пясчынка ў пясках пустэльні, кветка ў вялікім садзе, зорка сярод мільёнаў зорак... [Сільнова 2013, 1].

Людка Сільнова ўсведамляе сваю далучанасць да жаночай паэзіі:

Надарылася
Шчасная хвіліна.
Вы дзесьці побач,
Ганна і Марына.
Вы не далёка,
Цётка, Дуся, Жэня,
А тут, са мной,
Нібы ад нараджэння (...)
У тоненькіх сукенках
І вяночках,
Нікога жонкі
І нікому дочкі (верш “Паэтэса”)
[Сільнова 2007, 126]

падкрэсліваючы складанасць долі жанчыны-творцы: *Дамы лёс – не лёс Паэта* [Сільнова 2007, 144].

Увогуле, праблема жаночай долі неаднаразова паўстае ў лірыцы беларускіх паэтэс другой паловы ХХ ст. У беларускай паэтэсы больш сталага ўзросту Ніны Тарас цяжкі жаночы лёс пададзены як пераходная з пакалення ў пакалення, ад маці да дачкі, беларуская народная

традыцыя – ад плачу-галашэння над сваёй доляй (*То плач над лёсам маім жаночым, Што матуля варажыла ў сне* [Тарас 1981, 60]) да асабістага мацярынскага наказу (*І станеш ты, мая дзяўчынка, дужай, Упэўнена адправішся ў жыццё. Узложыш на свае слабыя плечы Не па плячу жаночаму цяжар...* [Тарас 1981, 75]. Нязменным складнікам жаночага лёсу былі слёзы, але разам з тым Ніна Тарас здолела перадаць у сваёй лірыцы рысы псіхалогіі жанчыны, яе здольнасць атрымліваць шчырую радасць ад прыгожых рэчаў – тое, пра што ў час будовы камунізму гаварыць было не прынята:

Мне трэба гадзіннічак – самы прыгожы,
Што смутак на сэрцы развеяць можа, –
Каб тонкай прывабнасцю лашчыў вочы
І пасаваў да рукі жаночай,
Што часам і шчасце прынесці можа...

[Тарас 1981, 110]

Канцэпцыяй жаночай долі, лёсу ў лірыцы беларускіх паэтэс увабляецца дыялектычна, падобная і адрозная адначасова. Вядучымі складнікамі канцэпцыі лёсу ў іх творчасці сталі пошукі шчасця і спазнаная адзінота. Нялёгка выпрабаванні выпалі на долю Ніны Мацяш, якой не суджана было стварыць сям'ю: *Лёс мой, лёс мой – цяжкі колас, часам – цяжкі камень...* [Мацяш 1993, 38]. Адзінота – адзін з папыраных матываў лірыкі Еўдакіі Лось:

Адна душой на белым свеце
Жанчына нешчаслівая! (...)
Жанчына без жаночай долі
Жыве на ціхай вуліцы.

[Лось 1998, 123]

Лірычная гераіня вершаў Галіны Каржанеўскай здольна на бунт, спрабуе перайначыць свой лёс, пераадолець сваю слабасць, яна цешыцца надзеяй: *Я вызвалюся, вызвалюся ўсё ж...* [Каржанеўская 1991, 128]. У яе лірыцы неаднаразова сустракаюцца нараканні на свой жаночы лёс: *Абрала маё сэрца не таго, каго любіць магло б без наракання* [Каржанеўская 1991, 128]. Аўтар прыходзіць да сумнай высновы: *Дарагую ўзяла з мяне плату Выпадковасць (ці доля сама?)* [Каржанеўская 1991, 10]. Яшчэ змаладу падказалі ёй гады і вопыт: *Зязюлін лёс – жаночы, А значыць – са слязоў* [Каржанеўская 1988, 37]. У многіх вершах Галіны Каржанеўскай пазнейшага перыяду гучыць матывы пераадолення слабасці, сталення, станаўлення асобы. Таіса Бондар у ад-

ным з апошніх зборнікаў паэзіі падсумоўвае: *Больш не азіраюся на лёс, І на што? – Жыццё ўжо стала лёсам* [Бондар 1995, 141].

Такім чынам, у другой палове XX стагоддзя жаночае пытанне ў Беларусі паступова перайшло ў стадыю, калі галоўнай з’яўляецца не канфрантацыя палоў, а правільнае размеркаванне ў грамадстве мужчынскага і жаночага пачаткаў. Для даследчыкаў літаратуры важным застаецца прыняцце факту наяўнасці гендарнай адметнасці твораў, факту існавання жаночай літаратуры, уліку дадзенай спецыфікі ў далейшых навуковых працах, – і нягледзячы на ўсё гэта вядучая задача літаратуразнаўства – усебаковы аналіз твору з улікам усіх адметнасцей асобы аўтара, якія не могуць быць абмежаваны толькі полам ці гендарам.

Гендарная тэорыя дапамагае вызначыць, у першую чаргу, што ўнутраны свет жанчыны ў лірыцы беларускіх паэтэс другой паловы XX стагоддзя адметны сваёй павышанай уражлівасцю, эмацыянальнасцю, драматызмам. Асаблівасцю жаночага светаўспрымання сталі абвостранае пачуццё прыгожага, дабрыва, спачуванне, адкрытасць, даверлівасць, інтуітыўная прадбачлівасць, заклапочанасць будучым. Творчасць паэтэс вылучаецца маральна-павучальным зместам, характэрным значнай колькасці іх твораў для дзяцей, што абумоўлена мацярынскім пачаткам. Жаночасць выяўляецца як праз выбар тэм (прыярытэт тэмы кахання), іх асэнсаванне (напрыклад, тэма ўзраставай мяжы), так і праз асаблівасці паэтычнага стылю (лірызм, музычнасць верша). Для лірыкі беларускіх паэтэс другой паловы XX стагоддзя рысы фемінізму, звязаныя з пратэстам, адстойваннем роўнасці, не сталі тыповымі.

Літаратура

- Baravikova R.A., 1997, *Sad na karâlûšyku kahanaj*, Minsk. [Баравікова Р.А., 1997, *Сад на капялюшыку каханай*, Мінск.]
- Войка У., 1967, 14 крас., “*Belyâ piš'ty*” *raskazvaûc'...*, [w:] Lîm. [Бойка У., 1967, 14 крас., “*Белыя пісьмы*” *расказваюць...*, [y:] ЛіМ.]
- Bondar T., 1991, *Naši nazvas' câbe kahanym*, Minsk. [Бондар Т., 1991, *Хачу назваць цябе каханым*, Мінск.]
- Bondar T., 1995, *Časdušy, moj čas vâčèrni*, Minsk [Бондар Т., 1995, *Час душы, мой час вячэрні*, Мінск.]
- Bujlo K., 1993,*Kosìcca rëha*, Minsk. [Буйло К., 1993, ...*Коціца рэха*, Мінск.]
- Bulyka G., 1994, *Turmalin*, Minsk. [Булька Г., 1994, *Турмалин*, Мінск.]

- Volkodaev P.I., 1963, 31 iúlâ, *Glaza vesny: recenziâ na odnoimennij sbornik stihov Very Verby*, [w:] Znamâ ûnosti. [Волкодаев П.И., 1963, 31 июля, *Глаза весны: рецензия на одноименный сборник стихов Веры Вербы*, [в:] Знамя юности.]
- Vârba V., *Alfa: rukarîs raëmy*, [w:] BDAMLM, Fond 55, Vor. 1, Sprava 317, Ark. 1–7. [Вярба В., *Альфа: рукапіс паэмы*, [у:] БДАМЛМ, Фонд 55, Воп. 1, Справа 317, Арк. 1–7.]
- Vârba V., 1995, *Apošni verasen'*, Mînsk. [Вярба В., 1995, *Апошні верасень*, Мінск.]
- Vârba V., 1987, *Belyâ pi's'my*, Mînsk. [Вярба В., 1987, *Белыя пісьмы*, Мінск.]
- Germanovič Ĭ., *"Rèbus-raëma": rëcenziâ*, [w:] BDAMLM, Fond 12, Vor. 1, Sprava 1272, Ark. 46–50. [Германовіч І., *"Рэбус-паэма": рэцэнзія*, [у:] БДАМЛМ, Фонд 12, Воп. 1, Справа 1272, Арк. 46–50.]
- Gnîlamëdaŭ U.V., 1987, *Klasiki i sučasnasc'*, Mînsk. [Гніламëдаў У.В., 1987, *Класікі і сучаснасць*, Мінск.]
- Gnîlamëdaŭ U.V., 1983, *Sučasnaâ belarускаâ raëziâ: tvorčaâ indyvidual'nasc' i litaraturny pracës*, Mînsk. [Гніламëдаў У.В., 1983, *Сучасная беларуская паэзія: творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс*, Мінск.]
- Kavalenka V.A., 1979, *Žyvoe abličča dzën: lit.-krytyč. art.*, Mînsk. [Каваленка В.А., 1979, *Жывое аблічча дзён: літ.-крытыч. арт.*, Мінск.]
- Kalâdka S.U., 2010, *Belarускаâ sučasnaâ žanočââ raëziâ: mastackiâ kancërsuï "žanočaga ščasâ"*, Mînsk. [Калядка С.У., 2010, *Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі "жаночага шчасця"*, Мінск.]
- Karžaneŭskaâ G., 1988, *Večny vodguk*, Mînsk. [Каржанеўская Г., 1988, *Вечны водгук*, Мінск.]
- Karžaneŭskaâ G., 1991, *Nevymoŭnae*, Mînsk. [Каржанеўская Г., 1991, *Невymoŭнае*, Мінск.]
- Los' E., 1998, *Ĭ kalasue daŭgalecce*, Mînsk. [Лось Е., 1998, *І каласуе даŭгалецце*, Мінск.]
- Macš N., 1993, *Pamiž usmeškaj i slâzoz: veršy i raëmy (1962–1992)*, Mînsk. [Мацяш Н., 1993, *Паміж усмешкай і слязоў: вершы і паэмы (1962–1992)*, Мінск.]
- Nuzhdina T., 2007, *Talënaviŭtâ žančyny Belarusi ŭ kul'turnaj, navukovaj i mastackaj prastory cvetu: zb. matëryâlaŭ Mižnar. navuk.-prakt. kanf., Mazyr, 24–25 maâ 2007 g.* [Нужзіна Т., 2007, *Талëнавiŭтыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матëрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г.*]
- Povaläeva N.S., 2004, *Anglo-amerikanskaâ feministaskaâ kritika: istoriâ i nekotorye teoretičeskie aspekty*, [w:] *Problemy istorii literatury*, Novopolock. [Поваляева Н.С., 2004, *Англо-амерыканская феміністская крытыка: історыя і некаторыя тэарэтычныя аспекты*, [в:] *Проблемы історыі літаратуры*, Новополоцк.]

- Puškařëva N., 1999, *Gendernye issledovaniâ: roždenie, stanovlenie, metody i perspektivy v sisteme istoričeskikh nauk*, [v:] *Žeňšina. Gender. Kul'tura*, Moskva. [Пушкарëва Н., 1999, *Гендерныя исследования: рождение, становление, методы и перспективы в системе исторических наук*, [в:] *Женщина. Гендер. Культура*, Москва.]
- Semaškevič R., 1982, *Vyprabavanne lûboŭû: èsè, art.*, Minsk. [Семашкевич Р., 1982, *Выпрабаванне любоўю: эсэ, арт.*, Мінск.]
- Sil'nova L., 2007, *Kryštalëvy sad*, Minsk. [Сільнова Л., 2007, *Крышталёвы сад*, Мінск.]
- Sil'nova Lûdka, 2013, "Svarog... zvarganila svoj svet", *al'bo Kryštalëvy sad: gutaryla Galina Astroŭskaâ*, [v:] *Dzeâsloŭ*, № 24. [Сільнова Людка, 2013, "Сварог... зварганіла свой свет", *альбо Крышталёвы сад: гутарыла Галіна Астроўская*, [у:] *Дзеяслоў*, № 24], [online], <https://dziejaslou.by/old/www.dziejaslou.by/inter/dzeja/dzeja.nsf/htmlpage/sil2602ec.html?OpenDocument> [28.02.2017]
- Talenavityâ žančyny Belarusi ŭ kul'turnaj, navukovaj i mastackaj prastory cvetu*: zb. materyâlaŭ Mižnar. navuk.-prakt. kanf., Mazyr, 24–25 maâ 2007 g. [Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г.]
- Taras N., 1981, *Prametëŭpryjdu paklanicca*, Minsk. [Тарас Н., 1981, *Праметэю прыйду пакланіцца*, Мінск.]
- Fitsner T., 2007, *Talenavityâ žančyny Belarusi ŭ kul'turnaj, navukovaj i mastackaj prastory cvetu*: zb. materyâlaŭ Mižnar. navuk.-prakt. kanf., Mazyr, 24–25 maâ 2007 g. [Фіцнер Т., 2007, *Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету*: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 24–25 мая 2007 г.]
- Čaban T.K., 1982, *Kryly ramantyki: ramantučnyâ tэндэнсyŭ ŭ sučas. belarus. раэзіŭ*, Minsk. [Чабан Т.К., 1982, *Крылы рамантыкі: рамантычныя тэндэнцыі ў сучас. беларус. паэзіі*, Мінск.]
- Šklârava N., 2012, *Mlën*, Minsk. [Шклярава Н., 2012, *Млэн*, Мінск]
- Šmatkova Ĭ., 2017, *Netutëjšaâ раэзіâ "tutëjšaj": razmova z Lûdkaj Sil'novaj*, [w:] *Lim*, № 16 (4919), 21 крас. [Шматкова І., 2017, *Нетутэйшая паэзія "тутэйшай": размова з Людкай Сільновай*, [w:] *ЛіМ*, № 16 (4919), 21 крас.]
- Ânišćyc Â., 1979, "Nihto gadoŭ svaih ne ličyc'...", [w:] *Dzen' раэзіŭ*, Minsk. [Янішчыц Я., 1979, "Ніхто гадоў сваіх не лічыць...", [у:] *Дзень паэзіі*, Мінск.]

GENDER ISSUES BELARUS AND WOMEN'S POETRY
OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

S U M M A R Y

Key words: women's poetry, gender, inner world of women

The article traces the emergence and functioning of the term "female" poetry in Belarusian literary criticism, examines the current state of this problem related to the adoption of gender theory and the understanding of Belarusian female lyrics through the prism of gender issues. An analysis is also made of the peculiarities of the female worldview in the works of outstanding Belarusian poetesses of the second half of the 20th century. The study outlines the prospects for the development of the "female" issue related to the need for a comprehensive analysis of the works, taking into account all the personality characteristics of the author, which cannot be limited only by gender or gender.